

ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ЯКІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В.І. Мельник

*начальник Головного слідчого управління
фінансових розслідувань
Державної фіскальної служби України*

Постановка проблеми. Важливість дослідження стану забезпечення економічної безпеки держави пов'язана із тим, що після виходу України зі складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік їй довелося повністю перебудовувати національну економіку: змінювати радянську планову економічну систему, з притаманними для неї командно-адміністративними важелями (методами) впливу, на ринкову. Остання характеризується системою товарно-грошових відносин, що виникають між покупцем і продавцем, яка включає механізм вільного ціноутворення, вільне підприємництво, що здійснюється на основі економічної самостійності, рівноправності та конкуренції суб'єктів господарювання у боротьбі за споживача. Функціонування ринку підпорядковується законам товарного виробництва – закону вартості, попиту і пропозиції та закону конкуренції. Саме на основі дії цих законів формується ринкова ціна, яка врівноважує попит і пропозицію, регулює обсяг і асортимент вироблюваних товарів, впливає на розвиток виробництва і є основним регулятором господарської діяльності [1, с.281]. Наразі можна констатувати, що Україна вже подолала перехідний період і сформувала надійні підвалини для подальшого розвитку та стабілізації національної економічної системи з ринковим механізмом управління нею. Однак питання забезпечення економічної безпеки держави, у зв'язку із цим, аж ніяк не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання дослідження стану забезпечення економічної безпеки держави постійно перебуває у полі зору вітчизняних дослідників. Зазначеному питанню присвячено низку наукових праць, серед яких можна відзначити праці таких науковців, як О. Бандурка, В.Білоус, І.Бондаренко, А.Гель, А.Детюк, А.Завальний, М.Мельник, В. Молдован, О.Музичук, О.Чечель та ін. Разом із тим аналіз результатів попередніх наукових досліджень із проблем забезпечення економічної безпеки держави виявляє відсутність єдиного узгодженого розуміння сутності факторів забезпечення економічної безпеки держави та їх видів. Існуючі наукові праці стосуються здебільшого лише окремих аспектів забезпечення економічної безпеки держави.

Метою даної статті є визначення факторів, які впливають на якість забезпечення економічної безпеки держави та їх класифікація.

Основні результати дослідження. Д.В. Сидоренко-Стеценко стверджує, що проблеми соціально-економічного характеру, які супроводжували процес перебудови української економічної системи, досить сильно впливали на стан економічної безпеки, зокрема до них належали: реструктуризація та хаотичне реформування галузей промисловості, неконтрольовані приватизаційні процеси, величезні зовнішні кредити, руйнування усталених зв'язків та традицій в освіті, медицині, культурі та правоохоронній системі призвели до таких негативних явищ як: падіння виробництва, збільшення залежності від інших держав та міжнародних організацій, некерована інфляція, зубожіння населення, вплив умів, погіршення демографічної ситуації [2, с.110-111]. На нашу думку, сьогодні стан забезпечення економічної безпеки України можна охарактеризувати як такий, що потребує конкретизації головних напрямків державної політики щодо забезпечення економічної безпеки держави, розроблення та впровадження у життя основних механізмів по її практичній реалізації, уточнення переліку загроз та чинників, що впливають на стан економічної безпеки держави, а також вдосконалення системи критеріїв та параметрів оцінювання дійсного (існуючого) стану національної економіки вимогам економічної безпеки України.

Для належного дослідження і вдосконалення системи забезпечення економічної безпеки держави варто дослідити фактори, які впливають на якість забезпечення економічної безпеки держави. Далі визначимо основні чинники (фактори), які впливають на стан економічної безпеки держави. Перш за все слід відзначити, що усі ці фактори слід поділяти на дві загальні групи: зовнішні та внутрішні.

До зовнішніх факторів, від яких залежить економічна безпека держави слід віднести:

- рівень розвитку національної структури зовнішньоекономічних зв'язків країни, в тому числі міжнародна активність держави в частині її членства (участі) у різного роду міжнародних організаціях;

- привабливість економіки держави для іноземних інвестицій. З приводу цього фактору слід відзначити, що він має два боки: позитивний та негативний. У першому (позитивному) випадку іноземні інвестиції, в умовах все ще, на жаль, обмежених можливостей нашої держави для самостійного розвитку, є досить потужним додатковим джерелом капіталу та розвитку високих технологій. Однак з іншого (негативного) боку – надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки, небезпечно для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу в таких галузях [3]. Сьогодні, до речі, іноземні інвестори вже отримали доступ до таких стратегічних секторів внутрішнього ринку України, як телекомунікації, авіація, банківський і медіа бізнес;

- стан «тіньової» економіки у державі в частині «прозорості» зовнішньоекономічних операцій. Так слід констатувати, що в Україні досить високий

рівень нелегального вивезення вітчизняного капіталу за кордон – за оцінками різних експертів він становить від 3 до 5 мільярдів доларів [4; 5];

– активність міжнародної економічної злочинності на території держави. Даний фактор є надзвичайно важливим, та може суттєво вплинути на рівень економічної безпеки держави. Адже сьогодні організована злочинність не має меж, а злочинці мало занепокоєні міркуваннями дотримання державного суверенітету. Вона формує силу, яка загрожує соціально-економічному розвитку кожної з держав, при цьому масштаби її постійно зростають. Організована злочинність здатна не просто розширювати свою діяльність, а й націлювати її на підрич безпеки економіки держав, в першу чергу, що розвиваються, і країн з перехідною економікою. Разом із тим – це явище носить глобальний характер, від нього не застрахована жодна держава, жоден регіон. Необхідно адекватно оцінювати масштаби і ступінь загрози, яку несе в собі організована злочинність, яка швидко розростаючись загрожує стабільності цілих держав, перешкоджає їхньому економічному розвитку і підричає демократичні інститути [6, с.43];

– міжнародний імідж держави. Імідж – це образ, який цілеспрямовано формується й призначений справляти емоційно-психологічний вплив на певних осіб з метою популяризації, реклами тощо [7, с.270]. Водночас, «імідж держави» в стислій, лаконічній, образній формі передає уявлення про державу в усіх сферах її життєдіяльності на міжнародній арені [8].

Що стосується внутрішніх факторів, які суттєво впливають на стан економічної безпеки держави, то на нашу думку, до них слід віднести наступні:

– законодавчі, тобто наявність необхідного правового підґрунтя, яке визначає найбільш важливі аспекти національної економічної політики, в тому числі фінансової, бюджетної, податкової, виробничої, енергетичної як її обов'язкових складових. Якість національного законодавства, його чіткість та ефективність, є одним із тих показників, з огляду на які можна судити про стан забезпечення економічної безпеки держави, її підготовленість до різного роду можливих загроз, потрясінь та інших процесів і явищ, що здійснюють деструктивний вплив на національну економіку. Так у Стратегії національної безпеки України акцентується увага на недосконалості законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки, відсутність достатніх стимулів для легалізації доходів населення та зменшення тіньової зайнятості [3];

– високий рівень тінізації економіки. Так за різними підрахунками національних та іноземних аналітиків частка тіньової економіки у нашій державі становить від 28 до 52,% ВВП [9, с.18-23]. За офіційною заявою Мінекономрозвитку рівень тіньової економіки в Україні в I кварталі склав на 34% від ВВП, що звісно менше ніж, 50%, як заявляють деякі іноземні фахівці, проте все ж таки цифри, поки що, не втішні;

– наступні фактори мають фінансову природу, а саме: стабільність банківської системи і фондового ринку, ефективність використання бюджетних коштів, умови кредитування, наявні валютні ризики тощо. У тексті Стратегії економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інте-

градії» на 2004-2015 рр. наголошується, що на сьогодні залишається структурно не збалансованим фінансовий сектор економіки. Низький рівень капіталізації українських банків не відповідає вимогам політики зростання та структурно-інноваційної перебудови національної економіки. Низький рівень розвитку фондового ринку, не дозволяє зробити його ефективним інструментом мобілізації інвестиційних ресурсів, а відтак і політики економічного зростання. Зберігається структурна розбалансованість державних фінансів, їх суто фіскальна спрямованість. Не зменшується взаємна заборгованість підприємств та організацій [10, с.352].

Окрему увагу в межах чинників фінансового характеру, які впливають на стан економічної безпеки держави, слід приділити зовнішньому боргу країни. Станом на перший квартал 2012 р. валовий зовнішній борг України на перевищив \$ 126,2 млрд. За 2011 р. борг зріс на \$ 8,9 млрд. У 2011 р. рівень валового зовнішнього боргу зменшився до 76,6% ВВП у порівнянні з 85% на початок року і до 1 січня 2012 р. склав \$126,2 млрд, повідомляє прес-служба Нацбанку [11; 12]. Держборг України (державний та гарантований державою) за підсумками січня-грудня 2013 р. зріс на \$ 8,583 млрд, або на 13,31%, і станом на 31 грудня становить 584, 114 млрд грн, або \$ 73,078 млрд. Такі дані оприлюднило Міністерство фінансів України [13]. Валовий зовнішній борг України на кінець першого півріччя 2014 р. становив 136.8 млрд. дол. США. Відносно ВВП борг збільшився з 78.1% на початок року до 81.8% від ВВП [14].

– структурні диспропорції, які значним чином впливають на збалансованість розвитку економіки за регіональним та галузевим показниками.

У Стратегії економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 рр. з цього приводу зазначається, що Україна отримала у спадщину надзвичайно енергоємний промисловий комплекс, суттєво змінити структуру якого за роки незалежності виявилось неможливим. Позначається і надзвичайно висока зовнішньоекономічна орієнтація та критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості. На економічній безпеці позначаються критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення, а також неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їхнього постачання та відсутність активної державної політики енергозбереження, загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України [10, с.353].

На цьому ж акцентується увага і в Стратегії національної безпеки України, де закріплено, що для української економіки сьогодні властиві неефективне використання матеріальних ресурсів, переважання у структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості [3]. Я.В. Орлова та В.І. Савчук відзначають, що промислова структура держави на сьогодні, на жаль, не містить матеріальних передумов для переходу до економічного зростання, а конкуренція з товарами зарубіжного виробництва є фактично нерів-

ноправною для вітчизняних товаровиробників та виступає загрозою економічній безпеці макrorівня [5, с.121];

– соціально-економічні фактори, які відображають, рівень зайнятості та безробіття населення, умови та оплату праці, рівень освіти населення тощо;

– важливе значення для забезпечення економічної безпеки держави відіграють методи та засоби організації управління виробництвом, а також рівень його науково-технічного розвитку. Зокрема у вищезгаданій Стратегії національної безпеки України наголошується на низькому технологічному рівні вітчизняної економіки [3].

Далі, погоджуючись з позицією, яку займає О.М. Чечель, вважаємо, що до внутрішніх факторів (чинників), що здійснюють безпосередній вплив на стан економічної безпеки держави належать такі:

– природні (ступінь забезпеченості країни власними природними ресурсами, умови їх видобутку, транспортування);

– техногенні (технічний стан основних виробничих фондів, наявність техногенних загроз, рівень техногенного ризику, наявність систем контролю і діагностики за станом техносфери) [15, с.305-306].

Висновок. Отже, підсумовуючи вище зазначене можемо зробити висновок про те, що хоча Україна і пододала складний період перехідної економіки, проте говорити про наявність у державі надійної та ефективної системи забезпечення національної економічної безпеки поки що зарано. Наразі її стан можна охарактеризувати як активне становлення. Першочерговим завданням для України на цьому шляху є розроблення та затвердження національної стратегії економічної безпеки держави, яка визначатиме основні напрямки та механізми реалізації державної політики у даній сфері. При цьому мають бути враховані усі найбільш важливі фактори (як дійсні, так і можливі у майбутньому), що впливають на стан економічної безпеки країни.

Фактори, які впливають на якість забезпечення економічної безпеки пропонуємо поділити на дві загальні групи: зовнішні та внутрішні. Крім того, судячи з проведеного нами дослідження, внутрішні фактори забезпечення економічної безпеки держави можна ще розподілити за суб'єктом їх здійснення, а також на ті, які залежать від волі людини і ті, що не залежать від волі людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічний словник-довідник / За ред. С.В. Мочерного. – Київ : Феміна, 1995. – 368 с.

2. *Сидоренко-Стеценко Д.В.* Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання / Д.В. Сидоренко-Стеценко // Вісник Черкаського університету. Науковий журнал. – 2009. – № 152 – С. 109-111.

3. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>

4. *Петренко Т.Г.* Напрямки стабілізації податкової політики України / Т. Г. Петренко // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/1200/1/Petrenko.pdf>

5. Економічна безпека України та виклики сьогодення : Зб. матеріалів XIII Міжнар. наук.-практ. конф. Ч. II – К. : УДУФМТ, 2010. – с. 250.

6. *Номоконов В.А.* Транснаціональна організована преступність: дефиниції и реальность : моногр. / В.А. Номоконов. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та. 2001. – 375 с.

7. Енциклопедичний словник з державного управління / [уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.П. Сурміна]. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.

8. *Качинська Н.О.* Імідж держави: теоретичний аспект // Всеукраїнське фахове видання: збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». – 2009. – № 19. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_19/Gileya19/P1.pdf

9. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.

10. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань европ. інтегр. України. - К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с. // Стратегію затверджено Указом Президента України «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки» від 28.04.2004 № 493.

11. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. Економічні та фінансові показники України // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36728

12. Газета «Дзеркало тижня». Зовнішній борг України перевищив \$126,2 млрд, 21 березня 2012 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://news.dt.ua/ECONOMICS/zovnishniy_borg_ukrayini_perevischiv_126,2_mlrd-99075.html

13. Держборг України у 2013 році зріс на 13,31%, до 584 млрд грн. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/derzhborg-ukrayini-u-2013-roci-zris-na-13-31-do-584-mlrd-grn-136258_.html

14. Зовнішній борг України на кінець першого півріччя 2014 року. Національний банк України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71174>

15. *Чечель О.М.* Економічна безпека в контексті державної економічної політики України / О.М. Чечель // Науковий вісник Донбаської державної машинобудівної академії. Збірник наукових праць. – 2009. – № 1 (4Е). – С. 301-308.

Мельник В.І. Фактори, які впливають на якість забезпечення економічної безпеки держави

У статті охарактеризовано основні фактори, які впливають на якість забезпечення економічної безпеки держави. Запропоновано класифікацію факторів, які впливають на якість забезпечення економічної безпеки держави.

Ключові слова: держава, економічна безпека держави, внутрішні фактори, зовнішні фактори.

Мельник В.И. Факторы, которые влияют на качество обеспечения экономической безопасности государства

В статье охарактеризованы основные факторы, влияющие на качество обеспечения экономической безопасности государства. Предложена классификация факторов, влияющих на качество обеспечения экономической безопасности государства.

Ключевые слова: государство, экономическая безопасность государства, внутренние факторы, внешние факторы.

Melnyk V.I. Factors that affect the quality of economic security of the state

The paper describes the main factors that affect the quality of providing economic security. The classification of factors that affect the quality of providing economic security.

Keywords: government, economic security, internal factors, external factors.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2015.